

Pietro U. DINI

*Pizos universitetas***ILLUC ERANT LEONES: PALEOKOMPARATYVISTINĖS IDĖJOS
APIE ŽEMAITIJOS BEI ŽEMAIČIŲ VARDĄ***

§ 0. Žemaitija bei žemaičiai kaip onomastinis objektas

Apie Žemaitijos (Žemaičių) kraštovardžio etimologiją nieko naujo jau nepasakysiu. Kaip žinoma, yra du aiškinimai. Tradiciškai vietovardis siejamas su lietuvių kalbos būdvardžiu *žemas*, bet pastaruoju metu kalbininkai linksta manyti esant ryšį su *žemė*¹. Manau, kad tai tikslus pataisymas. Vis dėlto tradicinis Žemaitijos vardo aiškinimas turbūt yra pati seniausia lietuvių kalbos etimologija, žinota jau XV amžiuje. Štai Ordino maršalas 1408 metų laiške apibūdino Žemaitiją žodžiu *niderlant*, tai yra „žemas kraštas“. Taip pat žinoma, kad norėdamas numalšinti Ordino pretenzijas į Žemaitiją Vytautas Didysis ėmė aiškinti žemaičių tautybės klausimą tuometiniams Europos politikos didžiūnams. 1420 metais jis parašė laišką Šv. Romos imperijos imperatoriui Zigmantui, kuriame taip teigė apie Žemaičius ir jų vardą: „Žemaičiai iš senų laikų vadinasi lietuviais, nes ta pati kalba ir tie patys žmonės (*unum ydeoma et uni homines*)“ ir toliau – *Terra Samaytarum est terra inferior ad terram Lythwanie, ideo Szomoyth vocatur, quod in lythwanico terra inferior interpretatur*² [„Žemaičių žemė yra žemesnė nei Lietuva, taigi vadinasi Žemaitija³ (*Szomoyth*) ir lietuviškai reiškia žemesnė žemė (*terra inferior*). O žemaičiai Lietuvą vadina Aukštaičiais (*Auxstote*) ir tai žemaičių žemės atžvilgiu yra aukštesnė žemė (*terra superior*)“].

Iš to matyti, kad Lietuvoje (ir gal kitur Rytų Europoje) ši etimologija buvo plačiau žinoma. Kiek vėliau tokia etimologija pasirodė ir Vakarų Europoje. XVI amžiaus antroje pusėje, t. y. praėjus maždaug šimtmečiui nuo Vytauto laiško, ji jau buvo nurodoma kaip įprastas *topos*. Kaip pavyzdį paminėčiau flamandų geografa Abraomą Ortelijų [Abraham Ortelius, 1527–1598]. Jo garsusis atlasas *Teatrum Orbis Terrarum* pirmą kartą išėjo lotyniškai 1570 metais ir po to buvo dar daug kartų

* Straipsnis parengtas 2003 metais Vokietijoje, gavus premiją „Alexander von Humboldt Stiftung F. W. Bessel Forschungspreis“, ir skaitytas 2003 metų spalio 24 dieną Vilniuje vykusioje tarptautinėje K. Būgos konferencijoje „Etimologija ir onomastika“. Ačiū B. Stundžiai ir G. Subačiui už teksto redagavimą.

¹ Žr. Kuzavinis 1964, 9; Otrębski 1956, 7; Grinaveckis 1968. Žemaitijos vardą pirmiausia reikia sieti su kitais vietovardžiais, pvz., *Žemygala*, *Žemalė*, *Žemytė*, *Laukžemis* ir pan., pagaliau – su žodžiu *žemė*.

² Žr. LIŠ I 92.

³ Šioje vietoje *S a l y s* (1966, 186) vartoja liaudies pavadinimą *Žemaičiai*.

leistas ir verstas į įvairias kalbas. Žemaitijos pavadinimas yra visuose leidimuose ir siejamas su žemumu:

A. Ortelijaus 1570 m. lotyniškas leidimas, p. 103:

SAMOGITIA (quod eorum lingua terra inferior fonat)...

A. Ortelijaus 1572 m. vokiškas leidimas, p. 44:

Samogitia (in ire sprach Niderland gefagt)...

A. Ortelijaus 1588 m. ispaniškas leidimas, p. 86:

SAMOGITIA (que fuena en su lengua Tierra baxa)...

A. Ortelijaus 1590 m. prancūziškas leidimas, p. 80:

SAMOGITIE (ou païs bas)...

A. Ortelijaus 1606 m. angliškas leidimas, p. 98:

In SAMOGITIA, (which in their language signifieth Low-land)...

Vėlyvoje itališkoje Ortelijaus epitomėje kažkodėl nėra jokios vardo interpretacijos:

A. Ortelijaus 1683 m. itališkas leidimas, p. 204t.:

La Samogitia giace oltra il fiume Hiemieno [sic] piena di boschi...

Kad ir kokia būtų itališka išimtis, iš pateikto sąrašo galima matyti, kad Renesanso laikais Žemaitijos kraštovardžio reikšmė buvo gana gerai pažįstama ir paplitusi. Toliau kyla klausimai: kokios buvo lingvistinės žinios apie Žemaitijos bei žemaičių vardą prieš Vytauto Didžiojo aiškinimą? Ar tai buvo vienintelis aiškinimas tuo metu?

§ 1. Pirmosios žinios apie Žemaitiją ir žemaičius

Norint tinkamiau aprašyti žinojimo būklę, mano supratimu, reikia atskirai nagrinėti padėtį Lietuvoje, Rytų Europoje ir Vakarų Europoje.

Rytų Europoje Žemaitija bei žemaičiai pirmąkart buvo paminėti XIII amžiaus pradžioje. Apie tai jau yra rašęs Antanas Salys⁴ ir aš šioje vietoje jo išvadų nekartosiu⁵. Tik noriu pastebėti, kad Salio duodami Žemaitijos bei žemaičių paminėjimai yra ankstesni už

⁴ Salys 1966=1985. Remdamasis Salio tyrinėjimais priminsiu, kad istoriniuose šaltiniuose Žemaitija pirmą kartą paminėta XIII a. pradžioje. Rusų metraščiuose, vadinamojoje Ipatijaus kronikoje, per 1219 metų taikos derybas paminėti *žemoitskyi kniazia* Erdvilas ir Vykintas; taip pat Treniota, 1263 metais ėmęs kunigaikščiauti v *Žemoiti*. Probėgšmais žemaičius mini ir lenkų kronikininkas Bogufalas (bet labai iškraipyta daugiskaitos galininko forma *Szanmitas*). Žemaičių nemini Henrikas Latvis savo *Livonijos kronikoje* (aprašomi įvykiai iki 1227 metų), bet kartais mini *Eiliuotosios Livonijos kronikos* (XIII a. pab.) autorius. Toliau apžvelgtinas Kryžiuočių ordino kronikininkas Petras Dusburgietis ir jo *Chronicon terre Prussie* (iki 1326 metų); čia Žemaitija vadinama sulotynintu vardu *Samethia*, žemaičiai – *Lethowini de Samethia* arba vieną kartą tiesiog *Samethi*. N. Jeroschinas, versdamas šį veikalą į vokiečių kalbą, visur vartojo pavadinimą *Samaiten*. Pagaliau minėtina, kad 1322 metų taikos sutartyje su Livonijos ordinu pats Gediminas (*rex Lethovie*) savo valdomas žemes vadino vardais *Samaythen* ir *Eustoythen*.

⁵ Galima būtų papildyti Salio pateiktas žinias paminint ir Bizantijos istorikus, pvz., Laonicos Chalcocondyles veikalą *Apodeixeis istoriōn* (Istoriniai liudijimai, ca. 1440–1471), žr. I. 124, 4–7: Σαμῶται. Žr. taip pat Dittēn 1968, 55t.

Vytauto laišką, o juose nurodytas Žemaitijos, arba žemaičių, vardas yra be jokio paaiškinimo.

Man rūpi panagrinėti, kaip Žemaitija bei žemaičiai minimi Vakarų Europoje. Ten Žemaitija (ir tam tikra prasme jos vardas) išliko *terra incognita* bent iki Vytauto aiškinimo (o iš tikrųjų – dar ilgiau po to). Nors Žemaitija sporadiškai minima kaip *Samoi-ta* anoniminėje knygoje *Incipiunt Descriptiones Terrarum*⁶, tačiau jos visai nemini, pavyzdžiui, Bartholomeus Anglicus savo enciklopediniame Viduramžių veikle *De proprietatibus rerum*. Žemaičiai paminėti kaip *Sameyten* 1412 m. Konstancos koncilioaus aktuose⁷, o apskritai apie Žemaitiją reguliariau prabyla pirmieji humanistai, pradedant, žinoma, Enėju Silvijumi Piccolominiu.

Dar labiau *incogniti* Vakarų Europoje buvo patys gyventojai žemaičiai. Ilgai net galėjo nebūti reikalo juos kaip nors vadinti. Kad ir kaip būtų, niekas tais laikais dar negalvojo, jog krašto gyventojų pavadinimą įmanoma sieti su jau kažkiek žinomu vietovardžiu. Taigi Vakarų Europoje buvo paplitęs kitoks negu įprasta Rytų Europai žemaičių vardo aiškinimas. Būtent apie tai norėčiau pakalbėti plačiau.

Pirmiausia pateiksiu kelių autorių ištraukų, iš kurių matyti, kokios kitokios, neįprastos žinios buvo paplitusios (§ 2). Toliau nagrinėsiu nuomonę kitų autorių, kurie jau tuo laiku mėgino pataisyti ankstesnias žinias (§ 3). Pagaliau mėginsiu svarstyti, kaip ir kodėl buvo aiškinama būtent šitaip (§ 4).

§ 2. Masagetų atsiradimas Pabaltijyje

Visų pirma nagrinėtini Žemaitijos aprašymai Humanizmo bei Renesanso laikotarpio istorinio ir geografinio pobūdžio veikaluose. Verta pradėti Enėjo Silvijaus Piccolominio darbais, nes tais laikais jie buvo įtakingi.

Veikale *De Europa*, išleistame Bazelyje 1458 metais, aprašoma Lietuva, Livonija, Prūsija. Bet veltui jame ieškotume Žemaitijos aprašymo. Vis dėlto po 28-ojo skyriaus apie Livoniją ir prieš 29-ąją apie Prūsiją, galima štai ką perskaityti:

Inter Liuoniam et Prussiam parvam terram esse ferunt, unius ferme diei latam itinere, quam Massagete colunt, gens neque gentilis, neque uere christiana, Polonorum imperio parens. atque hinc regnum Polonie ad mare protenditur et balthium, quem diximus, sinum.

O toliau [XIX sk.]: *REDEVNTI ex Liuonia in Germaniam per littus balthi maris post Massagetas Pruteni sese obiciunt, qui ripas utrasque Viscele amnis accolunt*⁸.

⁶ Knyga 1979 m. Dubline, Trinity College bibliotekoje, aptiko ir išleido M. L. Colkeris, žr. Colkeris 1979, 722: *In orientali uero plaga posita est terra paganorum que Samoita appellatur*. Išvertė G ó r s k i 1981, 8t.: *Na wschodniej zaś stronie położona jest ziemia pogan zwana Samoita*.

⁷ Žr. Weinrich 2001, *Sigismund (1411–1437) Offene Verfassung bis Ende des Konstanzer Konzils. Zustandbeschreibung des Reiches 1412 I 30*, p. 47t.: „...was unachtperlicher scheden derselb orden und manich cristenmensch dorinne enphangen haben, und waz dorinne cristenblutes von Sarraczenischen dieten als Lytwen, Tartarij, Sameyten und andern ungloubschen...“.

⁸ Cituoju iš van Heck 2001.

Abi ištraukos gražiai rodo, kad, pasak Piccolominio, kažkur tarp Prūsijos ir Livonijos gyvavo tauta, vardu masagetai. Šią mintį tiesiog pažodžiui kartojo ir Piccolominio sekėjai. Pvz., Volaterranus savo 1506 metų veikalė *Commentariorum Urbanorum* rašo:

*Sunt & Massagetae in hac parte alij ab iis qui in Sarmatia ponuntur, parua admodum terra, vnus iter diei, uerum longa à Prutenis vsque ad Leuonios pertingens, neque adhuc Christiana, Polonorum regibus subiecta*⁹.

Piccolominio idėjos buvo paveikios ne tik Italijoje, bet ir visoje Europoje, todėl taip pat nagrinėtini jo sekėjų darbai kitose šalyse. Pastebėtina, kad panašiai rašė vokiečių Hartmannas Schedelis savo 1493 metais Niurnberge išleistame veikalė *Liber chronicarum* (p. cclxxviii-b):

De Massagete. In t' liuōiā <et> prussiā paruaqz terrā eē ferūt vni⁹ ferme diei latā itinere β lōgiffimā a prutenis ad liuones quā massagete colūt gens neq; gentilis neq; vere xpiana polono<rum> impio parens. at q; hinc regnum Polonie ad mare protenditur <et> balt-heum quem diximus finum redeunti ex Liuonia in Germaniam per littus balthei maris.

Panašai Schedelis rašė ir vokiškame tų pačių metų savo veikalo vertime:

Von dem volck Massagete genant. Zwischen Eysland vnd Preuen ist ein klains land vil-leicht einer tagrays prayt aber fast lang von dē preussen gein Eysland. darin wonet ein volck Massagete genant das ist weder haidnisch noch recht criftglawbig vnd doch dem polnischen gewalt vnderworffen. vnd von dannen heer erstreckt sich dz polnisch kōnigreich bis an das meer.

Nuo kanoniško teksto nesiskyrė ir kito vokiečio, Jono Cochlėjaus, mintys. Jis savo 1512-ųjų metų knygoje *Brevis Germanie Descriptio* pakartojo tą patį:

*Massagete populus. Inter Livoniam autem et Prussiam parua interiacet terra, quam Massagete colunt. Gens neque gentilis neque vere Christiana Polonorum paret imperio. Ideo illic ad Mare usque Baltheum Polonie regnum protenditur*¹⁰.

Tokių pavyzdžių būtų galima gausinti, bet mano tikslui, manau, užtenka ir tiek. Iš jų aišku, kad ten, kur XVI amžiaus pabaigoje Abraomas Ortelijus apgyvendino žemaičius, kiti autoriai XVI amžiaus pradžioje apgyvendino tautybę, vardu masagetai. Galima sakyti, kad XVI šimtmečiui būdinga diskusija apie tikruosius Žemaitijos gyventojus.

⁹ Cituoju iš 1603 m. leidimo, p. 250.

¹⁰ Langosch 1969, 122. Langoscho vokiškas vertimas nelabai vykęs, nes ten painiojama *Livonia* su *Litauen* ir *Prussia* su *Reußen* [t.y. *Russia regio*, apie kurią tekste buvo kalbama iš karto prieš Prūsiją]. Štai Langoscho verstas tekstas: „Das Massageten-Volk. Zwischen Litauen und Reußen liegt ein kleines Land, das die Massageten bewohnen. Die Bevölkerung, weder heidnisch noch wirklich christlich, ist dem Polenreich untertänig. Deshalb erstreckt sich das Polenreich von dort bis zur Ostsee“. Tas pats tekstas geriau išverstas į vokiečių kalbą žurnale *Tolkemita*: „Das Massageten-Volk. Zwischen Livland und Preußen liegt ein kleines Land, das die Massageten bewohnen. Die Bevölkerung, weder heidnisch noch wirklich christlich, ist dem Polenreich untertänig. Deshalb erstreckt sich das Polenreich von dort bis zur Ostsee“.

§ 3. Bandymai reaguoti prieš masagetus Pabaltijyje

Kai kurie mokslo žmonės greitai ėmė nesitenkinti Enėjo Silvijaus Piccolominio informacija apie masagetų buvimą tarp Prūsijos ir Livonijos. Tačiau gal dėl to, kad klausimas visiems ir liko gana miglotas, be to, Piccolominio kaip būsimojo popiežiaus Pijaus Antrojo autoritetas buvo labai didelis, apie tai buvo rašoma aptakiai.

Štai kaip savo 1578 metų veikale *Deductio et origo celeberrimae gentis Litvanorum, probabilis hactenus à nemine Historicorum Latinorum explanata* trumpai rašo Aleksandras Guagninis:

<...> *Hac verò in Regione vbi Samogitia, Aeneas Syluius Maffagetas, gentem Plinio, celebrem confedisse testatur.*

Dar įdomiau yra nagrinėti Alberto Krantzo 1575 metų knygą *De Wandalia* ir Jono Stobnicos 1512 metų *Epitome Europe*, nes šiuose dviejuose veikaluose esama tam tikros sąvokų painingos.

Pirmasis autorius, Krantzas, lyg ir linksta sutapatinti abi tautybes, t. y. žemaičius su masagetais, kai rašo (lib. IX, cap. 37):

<...> *fratres domus Theutonicæ <...> duxere in Samagethas: Maffagetharum id genus ab olim arbitror*¹¹.

Panašiai skelbiama vokiškame Krantzo veikalo vertime:

[A latere: *Zug der Ordenherren in Samogethien.*] ... *Die Ordenherrn... in Samogethien (daß ich von altershero / ein theil der Maffagethen zusein / wil erachten) <...> gezogen <...>*¹².

Krantzas šioje vietoje sako lo. *arbitror* ir vok. *ich wil erachten* (manau), bet iš tikrųjų matyti jo priklausymas nuo Piccolominio autoriteto. Jis pažįsta ir tiksliai rašo vardus (lo. *Samagethas*, vok. *Samogethien*), bet žemaičius laiko masagetų tautos dalimi. Daug keisti nedrįsta.

Antrajame, Jono Stobnicos, Krokuvos universiteto akademiko, veikale *Epitome Europe* (1512) galima rasti kiek ryškesnį bandymą taisyti Piccolominio tekstą. Stobnica čia ketino populiarinti Enėjo Silvijaus veikale *De Europa* pateiktas žinias. Tačiau vietomis jis drįso papildyti popiežiaus duomenis ir apie Žemaitiją (fo. xiiij-xxiij) parašė gerokai blaiviau¹³:

Inter liuoniā et pruffiam paruam terram esse ferunt vnus diei ferme latam itinere sed longiffimā a prutenis ad liuones quam maffagete qui vulgo Szmocz vocantur colunt gēs polonorum imperio parens.

Stobnica pristato Žemaitiją kaip mažą kraštą (*parua terra*), esantį tarp Livonijos ir Prūsijos. Jis seka Piccolominiu, kai rašo, kad krašto gyventojai yra masagetai (*Massage-*

¹¹ Žr. Krantz 1575, Lib. IX, Cap. 37, 224; 1619, *Ibidem*.

¹² Žr. Krantz 1600, IX Buch, XXXVII Cap., 336.

¹³ Žr. Stobnica 1512, xix (b).

tae), Lenkijos vasalai, bet priduria, jog liaudis juos vadina „Szmoć“ (*vulgo Szmoć vocantur*). Galimas daiktas, šioje vietoje Stobnica pastebėjo Enėjo Silvijaus Piccolominio teksto netikslumą, bet pats galbūt nesugebėjo jo pataisyti. Lenkas Stobnica pridūrė tai, ko jis negalėjo nežinoti, kad liaudis masagetus vadina *Szmoć*, t. y. lenkiškai *Żmódz*¹⁴.

Pastarieji trys pavyzdžiai iš Guagninio, Krantzo ir Stobnicos rodo, kad tarp mokslo žmonių jau blykstelėjo tam tikras nepasitenkinimas Piccolominio autoritetu, todėl mėginta taisyti jo informaciją apie masagetų buvimą Pabaltijyje.

§ 4. Iš kur masagetai atsirado Pabaltijyje?

Atviras klausimas, kaip masagetai galėjo atsirasti Pabaltijyje. Kitaip tariant, kodėl savo raštuose Enėjas Silvijus Piccolominis juos apgyvendino Žemaitijoje vietoj žemaičių?

Masagetų etnonimą Enėjas Silvijus lengvai galėjo gauti iš antikinės tradicijos¹⁵, nes iš tikrųjų masagetai, kaip žinoma, yra prie Kaspijos jūros gyvenusi skitų (iranėnų) kilmės gentis, apie kurią jau pasakojo Herodotas¹⁶. O mintį, kad tokia masagetų gentis tuo metu gyvenusi Žemaitijoje, turbūt reikia laikyti paties Piccolominio kūryba.

Galima kelti bent dvi hipotezes, kaip tai galėjo atsitikti. Tarkime, kokiuose nors šaltiniuose (mums, deja, nežinomuose), Piccolominis rado arba iš kieno nors lūpų išgirdo žemaičių vardą:

1) tokia iškraipyta forma, kad mėgino jį atstatyti (patikslinti); tada masagetų atsiradimą Pabaltijyje reikėtų laikyti vadinamojo *obscura per obscuriora explicatio* rezultatu;

2) pvz., **<samagetae>* arba labai panašų; nesupratęs (ir neatpažinęs) etnonimo, Piccolominis mėgino jį aiškinti ir metatezės būdu pasidarė formą *<masagetae>*, t. y. kitą šiuo atveju jam žinomą etnonimą; tada masagetų atsiradimą Pabaltijyje reikėtų laikyti liaudies etimologijos rezultatu.

Pabrėžtina, kad abi hipotezės nebūtinai viena kitai prieštarauja, greičiau papildo viena kitą. Vis dėlto tikėtinesnė man atrodo antroji hipotezė, bent jau dėl to, kad tipologiškai tokių atveju pasitaiko ir kitur. Štai Angelo Rocca 1591 metais Romoje išleido veikalą *De dialectis*. Jame, sekdamas Conrado Gesnerio *Mithridates*, pateikė visų pasaulio kalbų klasifikaciją. Su antrašte „Samaritiečių kalba“ Rocca taip trumpai apibūdino žemaičių kalbą:

¹⁴ Žr. *Stobnica* 1512, xix (b).

¹⁵ Nesutinku su Ditteno tvirtinu, kad pavadinimą „masagetai“ Enėjas Silvijus Piccolominis vartojo archaizavimo sumetimais, žr. *Ditten* 1968, 198: „Aen. Sylv. p. 279 Helmstedt <...> bezeichnet die Žemaiten in archaisierender Weise als „Massagetae“ (in seiner „Asia“ gebraucht er denselben Archaismus sinnvoller für ein innerasiatisches Türkvolk, vgl. Aen. Sylv. p. 21–23 Helmstedt)“.

¹⁶ Apie senuosius masagetus žr. *Hermann* 1930.

SAMARITANORUM LINGVA.

*Samogitæ Illyrice loquuntur*¹⁷.

Kadangi čia nėra akivaizdaus ryšio tarp antraštės ir turinio, manyčiau, kad tekstą reikia patikslinti ir vietoj <SAMARITANORUM> skaityti *<SAMAGITANORUM> (arba *<SAMAGITARORUM>). Rocca¹⁸ elgėsi panašiai kaip Enėjas Silvijus – mėgino sau aiškintis, kas buvo nesuprantama. Įdomu pastebėti, kas tas pats kalbinis reiškiny (tai yra metatezė + liaudies etimologija) pasikartojė po 133 metų, nors davė skirtingą rezultatą. Pirmą kartą rezultatas buvo masagetų, o antrą kartą – samaritiečių atsiradimas Pabaltijyje, tiksliau Žemaitijoje!

§ 5. Epilogas

Šio straipsnio tikslas buvo parodyti, kad XVI amžiuje Vakarų Europoje, be Vytauto pateiktojo, apyvartoje buvo ir kitoks žemaičių vardo aiškinimas. Taip pat norėjau atskleisti, kad per visą šimtmetį Rytų bei Vakarų Europos mokslo žmonės nemažai diskutavo ir nesutarė, kas buvo tikrieji Žemaitijos gyventojai.

Man dar neaišku, kaip ir kada paėmė viršų toji interpretacija, kuri Abraomo Orteliiaus atlasuose jau atrodo įprasta ir visiems žinoma. Apie tai kitą kartą.

Bet klaidingos idėjos gyvuoja ilgai. Taip yra ir su masagetų buvimu Pabaltijyje. Norint tuo įsitikinti, užtenka paimti į rankas naujausią Jono Cochlėjaus *Brevis Germaniae Descriptio* leidimą, parengtą Karlo Langoscho ir išleistą Vokietijoje 1969 metais, beje, prestižinėje serijoje *Ausgewählte Quellen zur Deutschen Geschichte der Neuzeit*. Ten rašoma: „Massagete, eine Völkerschaft zwischen Livland und Preußen zur Zeit des Cochlaeus“¹⁹...

IDEEN ÜBER LAND UND BEWOHNER ŽEMAITENS AUS DER PALÄOKOMPARATIVISMUS-ZEIT

Zusammenfassung

Die traditionelle Erklärung des Namens Žemaitens (vgl. *žemas*) ist wahrscheinlich die älteste (obwohl nicht die einzige, vgl. *žemė*) Etymologie der litauischen Sprache. Sie war schon in einem Brief Vytautas des Großen aus dem 15. Jh. belegt. Seit dieser Zeit ist diese Erklärung des Toponyms sowohl in

¹⁷ Žr. Rocca 1591, 360; 1745, 329. Apie Roccą ir baltų kalbas žr. Dini 1994, apie baltų kalbų ilyriškąją teoriją žr. Dini 2004.

¹⁸ Šiuo atveju, kitaip negu jo pirmtakas C. Gesneris savo *Mithridates* (1555, 73ab), Rocca aiškiai skyrė *Samaritani* nuo *Samogitae*.

¹⁹ Langosch 1969, 186. Beje, taip pat van Heck 2001, 119, visai nekommentuoja Enėjo Silvijaus klaidingos nuomonės apie masagetus Žemaitijoje; leidėjas išnašoje tik nurodo, kad Piccolominis apie masagetus rašė ir veikale *De Asia* (p. 289 ab).

Litauen als auch anderswo in Osteuropa weit verbreitet. Erst später (vgl. das vielfach ausgegebene und übersetzte Werk Abraham Ortelius, *Teatri Orbis Terrarum*, 1570) wurde sie gleichfalls in westeuropäischen Umlauf gesetzt. Da noch lange Zeit Žemaiten in Westeuropa *terra incognita* blieb, ist es weiterhin interessant die ersten Erwähnungen des Toponyms und des Eponyms in Westeuropa zu untersuchen. In der Epoche des linguistischen Paläokomparativismus der Renaissance-Zeit (15. – 16. Jh.) gab es in Westeuropa auch eine andere Meinung über die eigentlichen Einwohner Žemaitens. Nach Auffassung von Aeneas Sylvius Piccolomini wurden die *Maffagetae* gerade zwischen Livonien und Preußen in den Werken mehrerer Autoren (z.B. Volaterranus, Hartmann Schedel, Johann Cochlaeus) gesetzt. Eine kritische Stellung gegen diese Meinung nahmen damals nur einzelne andere Autoren (wie z. B. Jan Stobnica, Albert Krantz) ein. In dem Beitrag wird untersucht 1) wie und vor allem mit welchen Argumenten über dieses Thema während des ganzen Jahrhunderts diskutiert wurde; 2) auf welche Art und Weise eine Verwechslung zwischen *Samagetae* und *Maffagetae* entstehen konnte. Zu dem letzten Punkt werden zwei nicht alternative, sondern sich integrierende Hypothesen vorgeschlagen, und zwar mittels: a) einer Volksetymologie, b) einer *obscura per obscuriora explicatio*. Es wird endlich gezeigt, wie eine solche Unklarheit bei dem Namen der Žemaiten auch bei anderen Autoren der Renaissance-Zeit (wie z. B. Angelo Rocca) zu unerwarteten Verwechslungen führte (vgl. *Samaritanorum lingua*).

ŠALTINIAI

Chalcocondyles Laonicos, ca. 1440–1471, *'Apodeixeis 'istoriōn* = Darkó Eugenius, 1922, *Laonici Chalcocondylæ Historiarum Demonstrationes, I–II*, Budapestini, Sumptibus Academiae litterarum Hungaricæ.

Cochlaeus Johannes, 1512, *Brevis Germanie Descriptio, [Norimbergae]*. [= Reprint 1969: Hrsg. Karl Langosch, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft].

Gesner Conrad, 1555, *Mithridates. De differentiis linguarum tum veterum tum quæ hodie apud diuersas nationes in toto orbe terrarū in usu sunt*, CONRADI GESNERI Tigurini Observationes. Anno M.D.LV. Tiguri excudebat Froschoverus.

Krantz Albert, 1575, *A. Krantzii, viri in theologia et ivre pontificio celeberrimi, historicique clarissimi, Wandalia...*, Francofurti, Ex officina typographica Andreae Wecheli. M.D.LXXV.

Krantz Albert, 1600, *Des Kürtrefflichen Hochgelahrten Herrn Alberti Kranty VVANDALIA Oder: Befchreibung Wendifcher Gefchicht...*, Lübeck, Laurent Albrechts.

Piccolomini Enėjas Silvijus, 1458, *De Europa*, Basileae [= Reprint, Frankfurt and Leipzig 1702] = Aenea Sylvius Piccolomini, 1531, *Asiae Europaeque elegantifs. descriptio*, Coloniae, p. 367.

Piccolomini Enėjas Silvijus, 2001, *Enee Silvii Piccolominei postea Pii PP. II De Evropa*. Edidit commentarioque instruxit Adrianvs van Heck, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana.

Schedel Hartmann, 1497: *Liber cronicarum cum figuris et ymaginibus ab inicio mūdi usq; nūc temporis*, Augsburg, Johann Schönsperger.

Stobnica Johannes, 1512, *Epitoma europe Enee Siluij paucis aliunde adiectis, – Introductio in Ptholomei Cosmographiā cū longitudinibus et latitudinibus regionum et ciuitatum celebriorum*, Cracoviae, Ungler & Wietor.

LIŠ = Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, Vilnius, 1959.

Volaterranus Rafael Maffei, 1506, *Commentariorum Urbanorum octo et triginta libri*, Roma.

Weinrich L. (Hrsg.), 2001, *De reformando regni teutonici statu in Medioaevo posteriore fontes selectae*. Quellen zur Reichsreform im Spätmittelalter. Ausgewählt und übersetzt von L. Weinrich. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

LITERATŪRA

Colker M. L., 1979, *America Rediscovered in the Thirteenth Century?*, – *Speculum*, October, 712–726.

Dini P. U., 1994, *Baltų kalbos bei kultūros Rinascimento laikotarpiu. Baltų kalbų suvokimas Andželo Rokos 1591 m. „De dialectis“*, – *Baltistica*, IV priedas, 42–50.

Dini P. U., 2004, *An Illyrian Theory of the Baltic Languages in the 16th Century*, – 2000 m. konferencija *Baltrušaičio namuose Maskvoje* (spausdinama).

Ditten H., 1968, *Der Russland-Exkurs des Laonikos Chalkokondyles. Interpretiert und mit Erläuterungen versehen*, Berlin.

Górski K., 1981, *Descriptiones terrarum (Nowo odkryte źródło do dziejów Prus w XIII wieku)*, – *Zapiski historyczne*, XLVI 1, 7–16.

Grinaveckis V., 1968, *Dėl žemaičių vardo kilmės*, – *Kalbotyra*, XIX, 45–50.

van Heck A., 2001, žr. Piccolomini 2001.

Hermann G., 1930, *Massagetai*, – *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa*, Stuttgart, XIV, 2123–2129.

Janulaitis A., 1928, *Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV/XV amž. Istorijos-kritikos piešinys*, – *Humanitarinių Mokslų Fakulteto Raštai (Commentationes Ordinis Philologorum Universitatis Lituanae, Lib. III, 5)*, Kaunas.

Kuzavinis K., 1964, *Prūsų kalba*, Vilnius.

Langosch K., 1969, žr. J. Cochlaeus 1512.

Otrębski J., *Gramatyka języka litewskiego, I*, Warszawa.

Salys A., 1966, *Žemaitija*, – *Lietuvių enciklopedija*, XXXV, Boston, 194–205.

Salys A., 1985, *Žemaičių vardas ir ribos*, – *Raštai, III. Įvairūs straipsniai*, Roma, 185–190.